

OŚRODKI ETNOGRAFICZNE W PRADZE

W Pradze czeskiej, będącej — jak wiadomo — ważnym centrum życia naukowego i kulturalnego o odległych tradycjach historycznych, skupia się działalność licznych placówek reprezentujących poszczególne dyscypliny naukowe. Wśród nich wymienić także należy etnografię, która zajmuje określone miejsce we współczesnych naukach społecznych¹. W praskim środowisku etnograficznym reprezentowane są poglądy określające w sposób nowatorski przedmiot, zakres oraz cele naukowo-badawcze stawiane przed etnografią jako przed dyscypliną odzwierciedlającą niektóre aspekty życia, pracy i kultury społeczeństwa socjalistycznego. W wyniku zajęcia takiego stanowiska badania etnograficzne ukierunkowane są przede wszystkim na szeroko potraktowaną współczesność, co jednak nie oznacza, by nie uwzględniano w nich także dziedzictwa tradycji przekazanej przez przeszłość. W parze ze znaczną dynamiką cechującą rozliczne prace badawcze w terenie idzie bardzo ożywiona i bogata działalność wydawnicza interesujących nas placówek, wśród których wymienić należy przede wszystkim Instytut Etnografii i Folklorystyki Czechosłowackiej Akademii Nauk i Katedrę Etnografii przy Uniwersytecie Karola, a także Muzeum Etnograficzne².

W niniejszym artykule przedstawione zostaną głównie struktura, działalność naukowo-badawcza i wydawnicza powyższych instytucji.

A. INSTYTUT ETNOGRAFII I FOLKLORYSTYKI CZECHOSŁOWACKIEJ AKADEMII NAUK
(ÚSTAV PRO ETNOGRAFII A FOLKLORISTIKU ČSAV)

Struktura organizacyjno-naukowa Instytutu Etnografii i Folklorystyki Akademii Nauk w Pradze wiąże się z wyodrębnieniem czterech podstawowych oddziałów. Są to:

- I. Oddział Kultury Robotniczej;
- II. Oddział Świadomości Narodowej;
- III. Oddział Badania Współczesnej Wsi Socjalistycznej;
- IV. Oddział Dokumentacji Naukowej.

Funkcję dyrektora Instytutu pełni Doc. Ph.Dr. Antonín Robek, CSc, jego zastępcą jest PhDr. Zdeňka Vaněčková, poszczególnymi oddziałami kierują zaś następujący pracownicy naukowcy: PhDr. Mirjam Moravcova, CSc. (Oddział I), PhDr. Josef Vařeka, CSc. (Oddział II), Doc. PhDr. Antonín Robek, CSc. (Oddział III) oraz PhDr. Miroslav Janotka (Oddział IV).

¹ Na temat przedmiotu i założeń czeskiej etnografii por. Z. Szromba-Rysowa, „Český lid”, R. 51: 1964, „Etnografia Polska”, t. 10: 1966, s. 518-523.

² Powyższy artykuł został napisany na podstawie informacji uzyskanych w czasie tygodniowego pobytu w Instytucie Etnografii i Folklorystyki Akademii Nauk w Pradze (październik 1977).

W Instytucie zatrudnionych jest 46 pracowników (wraz z aspirantami „wewnętrznymi”³), w tym 34 stałych.

Wymienione powyżej oddziały Instytutu dysponują własnymi wydawnictwami nastawionymi na specyfikę prowadzonych w ich obrębie prac. Organem Instytutu wydawanym z myślą o szerokich kręgach odbiorców profesjonalnych jest periodyk „Český lid”, założony jeszcze w 1891 r.⁴ Publikacje związane z działalnością naukowo-badawczą tej placówki drukowane są własnym nakładem⁵ lub też w wydawnictwie Národopisná knižnice. Systematyczne i szybkie publikowanie prac oraz materiałów możliwe jest dzięki dość często stosowanym technikom powielania i rotaprintu.

Praca Instytutu jako placówki naukowo-badawczej realizowana jest w wielu płaszczyznach, co wpływa na fakt, iż w obrębie poszczególnych oddziałów pracują wydzielone sekcje. Tematem wiodącym, podjętym w związku z realizacją zadań bieżącej pięcioletki (1975-1980) jest „Kultura ludowa w warunkach społeczeństwa socjalistycznego”⁶. Oprócz działalności rozwijanej pod tym kątem w ramach wszystkich wymienionych oddziałów aktywność Instytutu przejawia się także w różnych formach współpracy z poszczególnymi placówkami naukowo-badawczymi zarówno na terenie Czechosłowacji, jak też z etnograficznymi ośrodkami zagranicznymi.

Instytut Etnografii i Folklorystyki w Pradze posiada swoją filię w Brnie, kierowaną przez Doc. PhDr. Karela Fojtíka, CSc. Aktualnie w placówce tej prowadzone są prace związane z edycją *Etnografii Słowian* (Słowianie Zachodni) opracowywaną przez kolektyw międzynarodowy.

Instytut praski współpracuje w szerokim zakresie z Instytutem Etnograficznym Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie (Národopisný ústav SAV). Współpraca ta dotyczy badań prowadzonych w związku z pracami nad etnograficznym atlasem Czechosłowacji⁷. Równolegle podejmowane są wspólne tematy naukowo-badawcze, a rezultaty prac w ramach tego współdziałania mają być publikowane w specjalnej serii studiów. W związku z aktualnie podjętym tematem „Tradycyjna kultura ludowa na ziemiach czeskich i słowackich” przewidziano publikację 11 studiów.

W ramach współpracy Instytutów w Pradze i w Bratysławie realizowane są również trzy wspólne zadania naukowo-badawcze koncentrujące się wokół następujących problemów: 1) interetniczne związki kultur ludowych w Czechosłowacji; 2) dzieje i teoria czeskiej i słowackiej etnografii i folklorystyki; 3) procesy etniczne na terenach pogranicznych Czechosłowacji. Rolę kierowniczą w realizacji tych zadań spełnia Instytut w Pradze.

W ramach zagranicznych kontaktów naukowych Instytut Etnografii i Folklorystyki w Pradze współpracuje z ośrodkami etnograficznymi innych krajów europejskich, takich jak Polska, Bułgaria, Niemiecka Republika Demokratyczna oraz ze Związkiem Radzieckim. Uczestniczy także w międzynarodowej akcji badania kultury ludowej w Karpatach i na Bałkanach⁸.

Wyniki międzynarodowych konferencji naukowych znajdują swoje odzwier-

³ Tzw. aspiranci „wewnętrzni” pozostający pod bezpośrednią opieką dyrektora Instytutu piszą prace kandydackie w okresie 3 lat. Aspiranci eksternistyczni ubiegający się o stopień kandydata nauk w Instytucie mają na ten cel przewidziany okres pięcioletni.

⁴ Rozwój tego czasopisma od chwili jego założenia omawia Z. Szromba-Rysova w recenzji „Český lid”, R. 50:1963, „Etnografia Polska”, t. 9: 1965, s. 548-553.

⁵ Na przykład „Zpravodaje” oraz „Makety” dotyczące prac różnych oddziałów.

⁶ Zestawienia szczegółowe zob. prace oddziału I i II.

⁷ Całością prac atlasowych kieruje obecnie PhDr. Sona Kovačevićová, CSc. z Instytutu Etnografii Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie. Z ramienia Instytutu praskiego kierownikiem tych prac jest PhDr. Josef Vařeka, CSc.

⁸ W ramach prac prowadzonych przez Międzynarodową Komisję do Badania Kultury Ludowej w Karpatach i na Bałkanach.

ciedlenie w publikacjach Instytutu, a ich przebieg relacjonowany jest w formie biuletynów informacyjnych⁹.

Po wprowadzeniu ogólnym przechodzimy do krótkiego omówienia prac w obrębie poszczególnych oddziałów Instytutu.

Oddział I — Kultury Robotniczej (Oddělení etnografie dělnictva)

Zadaniem pierwszoplanowym tego Oddziału jest prowadzenie badań nad historią ruchu robotniczego, warunkami bytowymi, kulturą społeczną oraz folklorem robotniczej Pragi. Problemem wiodącym w latach 1975-1980 jest „Kultura i sposób życia czeskiej klasy robotniczej”.

Wydawnictwa Oddziału I publikowane są zarówno w formie opracowań materiałowych, ogłaszanych w „Etnografie dělnictva”, jak też naukowych o charakterze syntetycznym, wydawanych w poszczególnych tomach poświęconych odrębnym zagadnieniom¹⁰. Obydwa typy wymienionych opracowań — przeznaczonych do użytku wewnętrznego — mają na celu skompletowanie materiału do przygotowania ogólnej, obszernej syntezy kultury klasy robotniczej Pragi¹¹. Objętość tego opracowania zaplanowana jest na około 500 stron. W swych zamierzeniach naukowo-badawczych Instytut przewiduje sukcesywne opracowywanie zagadnienia kultury robotniczej także w innych miastach Czech i Moraw.

W ramach zadań szczegółowych Oddziału trwają prace badawcze nad życiem i kulturą różnych grup zawodowych utrzymujących się z pracy nad Wełtawą. Należą do nich piaskarze, wozacy, rębacze lodu oraz tzw. „podskalacy” trudniący się obróbką i spławem drewna, a więc wszyscy ci, których „żywiła” Wełtawa. Niegdyś były to grupy proletariackie najbardziej lewicowe spośród klasy robotniczej Pragi, tworzące własne, zamknięte społeczności¹².

Oddział II — Świadomości Narodowej (Oddělení národního obrození)

Problematyka badawcza oddziału realizowana jest w aspekcie historycznym. W związku z tym badania nad świadomością narodową są zarówno domeną prac historyków, jak i etnografów. Prace historyków odnoszą się do epok wcześniejszych, etnografowie zaś podejmują problem poczynając od okresu Wiosny Ludów, a więc 1848 r. Wyniki badań publikowane są przez Instytut w serii Opera Ethnologica, a także w ramach specjalnego wydawnictwa Oddziału „Etnografie národního obrození” (opracowania materiałowe)¹³ oraz w biuletynach informujących o przebiegu konferencji naukowych.

W Oddziale II działa również zespół badawczy zajmujący się zagadnieniami

⁹ Patrz np. *Česko-německá spolupráce mezi Ústavem pro ethnografii a folkloristiku ČSAV v Praze a Etnografickým Pracovištěm Akademie Věd NDR w Dražďanech, Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku*, Praha 1977.

¹⁰ Zob. np. A. Robek, Fr. Vančík, *Etnografie pražského dělnictva*, Maketa I. Praha 1975; *Zbousob bydlení a bytová kultura pražského dělnictva, (1848-1948)*, praca zbiorowa, Maketa III Praha 1976.

¹¹ „Etnografie dělnictva” dostarcza podstaw materiałowych do przygotowywania artykułów o charakterze „małych syntez”, które mają posłużyć do opracowania syntezy ogólnej. Pierwszy tom „Etnografie dělnictva” ukazał się w Pradze w 1974 r. Do roku 1977 wyszło już siedem kolejnych tomów traktujących w ujęciu chronologicznym (od końca XVIII w. poczynając) o życiu robotniczej Pragi i jej sproletaryzowanego zaplecza. Aktualnie gromadzone są materiały dotyczące współczesności.

¹² Warto w tym miejscu nadmienić, że właśnie „podskalacy” w czasie rewolucji w 1848 r. walczyli w pierwszych szeregach.

¹³ Pierwszy numer „Etnografie národního obrození” ukazał się w 1975 r. Do roku 1977 wydano już pięć numerów.

procesów etnicznych, kierowany przez PhDr. Ivę Heroldovą, CSc¹⁴. W ramach tego Oddziału — pod kierownictwem PhDr. J. Vařeki — realizowane są także prace związane z gromadzeniem i przygotowywaniem do publikacji materiałów do atlasu etnograficznego.

Zadanie podjęte aktualnie przez oddział Świadomości Narodowej wiąże się z problemem mniejszości narodowych zamieszkujących w obrębie ziem czeskich. Prace badawcze dotyczą przede wszystkim ludności pochodzenia greckiego i niemieckiego. Odrębne zagadnienie oraz szczególny przedmiot badań stanowi w tym kontekście ludność cygańska, która na obszarze Czechosłowacji została osiedlona na stałe. W związku ze stabilizacją terytorialną Cyganów rozpoczęto badania nad procesem ich adaptacji, odzwierciedlającym się w różnych dziedzinach życia i kultury.

Oddział III — Badania Współczesnej Wsi Socjalistycznej (Oddělení výskumu socialistické společnosti)

Oddział ten istnieje dopiero od 1975 r. Zatrudnieni w nim pracownicy rekrutują się głównie z aspirantów, a opiekę naukową nad nimi sprawuje dyrektor Instytutu.

Główne zadanie badawcze Oddziału w latach 1975-1980 brzmi: „Wpływ budowy socjalizmu na sposób życia i kulturę wsi”. Pod tym właśnie kątem ukierunkowano badania mające na celu opracowanie dwóch monografii, a mianowicie Přerova nad Łabą oraz wsi Jenštejn koło Přerova.

Ważnym odcinkiem prac prowadzonych przez Oddział III są studia nad pamiętnikarstwem chłopskim, poczynając od drugiej połowy XIX w. Duży nacisk kładzie się również na pamiętnikarstwo współczesne jako na szczególny dokument budowy społeczeństwa socjalistycznego. W związku z takim stanem rzeczy powstała — z inspiracji Instytutu — specjalna sieć pamiętnikarzy chłopskich, co uznano za początek kronikarstwa socjalistycznego na terenie Czech.

Prace tego Oddziału realizowane są w ramach kilku sekcji związanych tematycznie z różnymi dziedzinami kultury ludowej; takimi np. jak architektura, kultura społeczna (w tym obrzędowość) oraz folklor. Wspomniany uprzednio dział kronikarstwa stanowi komórkę odrębną.

Oddział badania Współczesnej Wsi Socjalistycznej — analogicznie do pozostałych — posiada własną serię wydawniczą pt. Vesnice. Publikuje również materiały konferencyjne w sprawozdaniach zatytułowanych „Etnografie socialistické vesnice”.

Pracownicy Oddziału w ramach popularyzowania współczesnych zagadnień charakterystycznych dla wsi socjalistycznej organizują także specjalne wystawy problemowe¹⁵.

Oddział IV — Dokumentacji Naukowej (Oddělení dokumentace)

W Oddziale tym — podobnie jak w omówionych poprzednio — praca prowadzona jest w kilku sekcjach. Należą do nich: 1) sekcja dokumentacji, w której gromadzone są materiały terenowe, rękopiśmienne oraz w maszynopisie, a także materiał ilustracyjny (rysunki i fotografie); 2) archiwum wraz z fotolaboratorium (dokumentacja filmowa); 3) biblioteka (licząca 20 000 woluminów); 4) wydawnictwa i bibliografia wraz z informacją naukową i bibliograficzną.

Informacje dotyczące działalności wydawniczej Instytutu przedstawione zostały przy okazji omawiania prac poszczególnych Oddziałów. W tym miejscu na szczegól-

¹⁴ Zob. I. Heroldová, *Válka v lidovém podání*, Praha 1977, Opera Ethnologica, nr 7.

¹⁵ Na przykład dwie wystawy w skansenie w Přerowie: „ABC wsi socjalistycznej” wg scenariusza A. Robka oraz „Kobieta XX stulecia” wg scenariusza J. Svobodovej przy współudziale A. Robka.

na uwagę zasługuje działalność Oddziału IV związana z bibliografią oraz bardzo sprawnie zorganizowany dział informacji naukowej. Oprócz terenu Czechosłowacji informacja ta obejmuje także inne kraje obozu socjalistycznego oraz w znacznym stopniu kraje zachodnie. Materiały informacyjne *Vědecké informace* i *Bibliografie ke studiu národnostní otázky v ČSSR* oraz *Zahraniční literatura* — ukazują się w serii Zpravodaj. Koordinované Síť Vědeckých Informací pro Etnografii a Folkloristiku. Česká Národopisná Bibliografie wydawana jest w formie powielanych roczników¹⁶ oraz w postaci zestawień dziesięcioletnich w edycji *Národopisná knižnice*¹⁷. Biuletyny informacyjne z danymi bibliograficznymi, ukazujące się w liczbie 12-13 zeszytów rocznie, sukcesywnie dostarczane są pracownikom naukowym Instytutu.

B. KATEDRA ETNOGRAFII I FOLKLORYSTYKI UNIwersYTETU KAROLA W PRADZE
(KATEDRA ETNOGRAFIE A FOLKLORISTIKY FILOSOFICKÉ FAKULTY
KARLOVY UNIVERSITY)

Katedra Etnografii i Folklorystyki w Pradze istnieje od roku 1932. Mieści się ona w głównym gmachu uniwersyteckim, słynnym Carolinum, przy Wydziale Filozoficznym. Kierownikiem tej placówki, która posiada 7 stałych pracowników naukowo-dydaktycznych, jest Doc. PhDr. Antonín Robek, CSc. Poza działalnością dydaktyczną, mającą na celu kształcenie młodych kadr przyszłych pracowników naukowych, Katedra rozwija działalność naukowo-badawczą oraz popularyzatorsko-oświatową. Studenci w ramach zajęć wprowadzani są w najistotniejsze zagadnienia wsi współczesnej, zarówno od strony ogólnej, jak i empirycznej. Końcowe prace dyplomowe są najczęściej wynikiem działalności prowadzonej w terenie¹⁸. Dużą wagę przywiązuje się również do wymiany doświadczeń płynących z prac studenckich realizowanych w skali krajowej, jak też międzynarodowej. To nowoczesne podejście ma na celu poszerzenie horyzontów młodej kadry i zaangażowanie jej w problemy nurtujące współczesną cywilizację. Jednym z wyrazów reprezentowanych tendencji jest organizowanie studenckich konferencji międzynarodowych, poświęconych konkretnym zagadnieniom. Tak na przykład w roku 1977 konferencja zorganizowana była pod hasłem „Etnografia a antyfasyzm”. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że z okazji podjęcia tego tematu studenci Katedry Etnografii w Pradze zorganizowali wystawę w Lidicach, miejscowości, która w czasie ostatniej wojny padła ofiarą okrutnej pacyfikacji hitlerowskiej.

Dzięki dużej inicjatywie kierownictwa Katedry, etnografia, jako dyscyplina, jest systematycznie popularyzowana wśród szerokich mas społeczeństwa za pośrednictwem środków masowego przekazu, szczególnie audiowizualnych.

W obrębie wydawnictw uniwersyteckich Wydziału Filozoficznego publikacje Katedry mają swoje określone miejsce. Ukazują się w „Acta Universitatis Carolinae” (Philosophica et Historica) jako „Studia Ethnographica” spełniające funkcję czasopisma oraz jako samodzielne publikacje książkowe¹⁹. Przy tej okazji należy dodać, iż „Studia Ethnographica” zaczęły wychodzić w roku 1972 z okazji 40-lecia powstania Katedry Etnografii przy Uniwersytecie Karola w Pradze. Oprócz wspom-

¹⁶ Wypada w tym miejscu zaznaczyć, że do roku 1974 bibliografia ukazywała się w czasopiśmie „Česki lid”.

¹⁷ Zob. np. H. Müllerová, *Česka národopisná bibliografie za leta 1953-1963*, Praha 1976, cz. I i II — *Národopisná knižnice* 25.

¹⁸ W 1977 r. zespół dyplomatów kończył opracowanie monografii wsi Třebíza.

¹⁹ Do 1977 r. ukazało się 12 pozycji książkowych. Zob. np. J. Štátný, *Tradiční zemědělství na Valašsku*, Praha 1971; A. Robek, *Lidové zdroje národního obrození*, Praha 1974; J. Hrubeš, *Politické a náboženské rozpory v Evropě v dobové publicistice 1590-1617*, Praha 1974; K. Dvořák, *Humanistická etnografie Čech*, Praha 1975; S. Švecová, *Kopanické sídla a dedina*, Praha 1975.

nianych wydawnictw z inicjatywy Katedry od 1967 r. ukazuje się rocznik poświęcony kulturze ludów Ameryki Łacińskiej „Ibero-Americana Pragensiae” drukowany w języku hiszpańskim²⁰.

Wielu spośród absolwentów etnografii kieruje się na dalsze studia aspiranckie odbywane bądź w Katedrze uniwersyteckiej, bądź też w Instytucie Etnografii i Folklorystyki Akademii Nauk, albowiem profil naukowo-badawczy obu tych placówek jest zbliżony.

C. MUZEUM ETNOGRAFICZNE W PRADZE
(NÁRODOPISNÉ ODDELENÍ HISTORICKÉHO MUZEA NÁRODNIHO MUZEA V PRAZE)

Muzeum Etnograficzne w Pradze, założone w 1901 r., a czynne od roku 1903, mieści się w okazałym budynku wzniesionym w latach 1827-1831 jako pałac letni rodziny Kinských. Obecnie podlega ono Oddziałowi Historycznemu Praskiego Muzeum Narodowego. Początki gromadzenia zbiorów łączyć należy z rokiem 1891, kiedy to grupa pracowników naukowych zaangażowanych profesjonalnie i emocjonalnie w problem rodzimej kultury ludowej zwróciła się z apelem do społeczeństwa o współudział w zbieraniu materiałów rzeczowych. Owocem tej akcji było zorganizowanie okazałej wystawy w 1895 r. Spora część zaprezentowanych wówczas eksponatów na trwałe weszła do inwentarza przyszłego Muzeum Etnograficznego.

Funkcję dyrektora Muzeum pełni obecnie PhDr. Alena Plessingerová, CSc. Działalność kulturalno-oświatowa tej placówki łączy się przede wszystkim z urządzaniem licznych wystaw okresowych poświęconych poszczególnym aspektom tematycznym i problemowym kultury ludowej i folkloru. Interesująca i oryginalnie pomyślana ekspozycja stała dając wielostronny pogląd na bogactwo i różnorodność czeskiej kultury ludowej, sztuki oraz folkloru, ukazanych w przekroju historycznym.

Publikacje Muzeum Etnograficznego cechuje zróżnicowanie tematyczne i wysoki poziom graficzny. Są to przede wszystkim bogato ilustrowane foldery, ułatwiające zapoznanie się zarówno z ekspozycją stałą Muzeum, jak też rozmaitymi wystawami okresowymi²¹ oraz monotematyczne opracowania zbiorów²².

*

Kończąc omawianie krótkiego przeglądu działalności etnograficznych placówek Pragi, szczególnie podkreślić wypada sprawną organizację pracy, wzorowo prowadzoną i wielostronną dokumentację naukową, przede wszystkim zaś imponującą ilość wydawnictw. Tempa i zróżnicowany charakter działalności wydawniczej pozwalają na bieżąco śledzić przebieg i wyniki prac naukowo-badawczych. Dostarczają również tak istotnych w pracy naukowej materiałów pomocniczych w formie licznych biuletynów informacyjnych i zestawień bibliograficznych. Wszystko to łącznie ułatwia w zasadniczy sposób tok prac naukowo-badawczych, jak też przygotowywanie kolejnych pozycji do druku.

Krystyna Kwaśniewicz, Danuta Tylkowa

²⁰ Pracami z zakresu etnografii ibero-amerykańskiej kieruje prof. J. Polišenský.

²¹ Na przykład H. Johnová, *Kultura a život československého lidu*, Praha 1967; oraz te same, *Lidové ještěčky*, Praha 1967; Z. Vachová, *Slezské lidové obrazy na skle malované*, Praha 1969.

²² A. Plessingerová, *Lidové ještěčky*. Ze sbírek Národopisného muzea v Praze, Praha 1971.

**Z ZAGADNIEŃ ETNOGRAFII RUMUŃSKIEJ.
BADANIA KULTURY LUDOWEJ REGIONU VILCEA**

Wydana w 1976 r. książka I. Vlăduțiu, *Turism cu manualul de etnografie*¹, dająca przegląd zabytków kultury ludowej i twórczości artystycznej poszczególnych województw w Rumunii², ukazuje bogactwo i niesłychaną żywotność współczesnego folkloru i sztuki ludowej tego kraju. Jest zarazem po nich przewodnikiem, a jak określa to autor — etnograficznym podręcznikiem dla turysty. W układzie alfabetycznym województw, a w ich obrębie wsi i miast, omówione są wszystkie większe ośrodki rzemieślnicze, twórcy ludowi, muzea i zbiory etnograficzne, ważniejsze obiekty i zabytki kultury ludowej, zespoły, festiwale, targi folklorystyczne itp. Pracę zamyka selektywna bibliografia oraz mapa Rumunii uwzględniająca muzea etnograficzne, ośrodki rzemieślnicze (ceramiczne, garbarskie, tkackie oraz obróbki drewna i metalu), konkursy, festiwale i zespoły ludowe.

Jednym z szerzej tam omówionych województw jest Vilcea, stanowiąca zarazem interesujący region etnograficzny, leżący u podnóża Karpat Południowych nad rzeką Olt w Oitenii. W regionie tym, jak i w sąsiadującym z nim od wschodu Mușcel (jud. Argeș), przeprowadzono penetracyjne badania etnograficzne w czasie służbowego wyjazdu do Rumunii w 1978 r.³ Pozwoliły one na poznanie nie tylko kultury ludowej tego regionu, ale również praktycznej działalności rumuńskich etnografów, jak i lokalnych instytucji kulturalnych. Na szczególną uwagę zasługują tu akcje podejmowane przez Centrum Twórczości Ludowej i Amatorskiego Ruchu Artystycznego z siedzibą w wojewódzkim mieście Rîmnicu Vilcea⁴. Rezultatem tej działalności jest między innymi opublikowanie zbiorowej pracy pt. *Arta populară din Vilcea*⁵.

Za cechy charakterystyczne tego regionu uważa się przede wszystkim: dom mieszkalny z tzw. *foișor*, tj. gankiem na kolumnach, otwartym z trzech stron; *cula*, czyli obronną budowlę kamienną w kształcie wieży; ceramikę wytwarzaną w kilku ośrodkach; strój ludowy. Kobięcy strój charakteryzuje się długą sięgającą kostek bogato zdobioną koszulą (*cămașă*), prostokątną zapaską noszoną z przodu (*opreg*) oraz marszczoną ubieraną od tyłu, nieraz składającą się z dwóch części (*zâvelcă*), szalem (*maramă*) noszonym na głowie. Obok zdobionych tkanin stanowiących kobiety strój ludowy interesujące są na tym terenie narzuty i kilimy wykonane z wełny owczej, a nieraz też koziej. Ceramika ludowa regionu Vilcea, wytwarzana w kilku ośrodkach (jak np. Horezu, Hurezu, Vlădești), zdobiona jest bardzo często elementem podwójnej lub pojedynczej spirali. Obok niej występują wyobrażenia gwiazdy (6- lub 8-ramiennej), znaki geometryczne i motywy roślinne, a ze zwie-

¹ I. Vlăduțiu, *Turism cu manualul de etnografie (Turystyka z podręcznikiem etnografii)*, București 1976.

² Rumunia, obejmująca 237 500 km² i licząca 21 245 103 ludności (1975 r.), podzielona jest na 39 województw (judetul; dalej skrót: jud.).

³ W Rumunii przebywałam z ramienia Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN od 23 X do 7 XI 1978 r., zwiedzając placówki etnograficzne — poza Bukaresztem — w Cîmpulung Mușcel i Golești (jud. Argeș), Rîmnicu Vilcea (jud. Vilcea), Braszów, Bran i Konstancja. Był to drugi wyjazd służbowy do tego kraju. Po pierwszym, trzymiesięcznym w 1972 r., napisano artykuł: Z. Szromba-Ryśowa, *Etnografia rumuńska. Organizacja nauki i problematyka badań*, „Etnografia Polska”, t. 18: 1974 z. 1, s. 63-84.

⁴ Centrului județean al creației populare și mișcărilor artistice de amatori; dyr. Gh. Deaconu; Rîmnicu Vilcea, str. Mircea cel Bătrîn 1.

⁵ *Arta populară din Vilcea*, praca zbiorowa: G. Stoica, E. Secoșan, I. Vlăduțiu. P. Petrescu Vilcea 1972, ss. 353. W niniejszym sprawozdaniu wykorzystano materiały opublikowane w w/w. monografii, omawiającej m. in. architekturę, wnętrza, strój, ceramikę, zdobnictwo w drewnie oraz współczesną twórczość artystyczną.

rzęcych powszechny jest kogut. Ornament wykonuje się metodą spryskiwania, rycia rogiem lub nakładania wzoru przy pomocy drewnianej lub glinianej formy. Specyficzna jest tu dekoracja zwana *jiravîț*, polegająca na rysowaniu rogiem drobnych linii poprzecznych na obrzeżu naczynia. Kompozycja ornamentów przebiega kółkiem lub promieniście. Kolorystyka naczyń ogranicza się zasadniczo do dwóch lub trzech barw.

Posiadający bogatą i żywotną sztukę ludową region Vilcea jest przedmiotem dużego zainteresowania etnografów, a także miejscowych władz i instytucji. Działalność wspomnianego Centrum Twórczości Ludowej i Amatorskiego Ruchu Artystycznego w Rimnicu Vilcea biegnie kilkoma torami: naukowym, metodycznym i kulturalnym. W zakresie prac naukowych prowadzone są wspólnie z etnografami i członkami Towarzystwa Folklorystycznego Vilcea badania nad dawnymi i obecnie działającymi ośrodkami rzemieślniczymi, zmierzające między innymi do opracowania typologii stylów regionalnej twórczości ludowej. Prace metodyczne polegają na udzielaniu artystom wskazówek na licznych z nimi spotkaniach, popieraniu i inspirowaniu ich twórczości oraz szerszym jej rozpowszechnianiu i wykorzystaniu. Osiąga się to przez organizowanie sympozjów, konkursów, festiwali i targów, zachęcając twórców do brania udziału w imprezach lokalnych, centralnych i międzynarodowych, jak na przykład: Międzynarodowy Festiwal Folkloru „Rumunia 69”, festiwal „Cibinium” czy „Piosenki znad Oltu” (Cîntecele Oltului), tj. spotkanie zespołów ludowych z okręgów, przez które przepływa Olt. Natomiast już do tradycji omawianego regionu należą: konkurs i parada strojów ludowych pod nazwą „Korowód strojów ludowych” (Hora Costumelor) poraz pierwszy zorganizowany w 1970 r., targi ceramiki ludowej, zwane „Kogut Hurezu” (Cocoșul de Hurez), połączone z konkursem i sprzedażą naczyń, zapoczątkowane w 1971 r. w Călimănești, oraz ekspozycja artystycznej twórczości rękodzielniczej wraz z pokazem procesu wytwórczego i sprzedażą prac, zwana „Złote ręce” (Mîini de aur), zainicjowana w 1971 r. w Rimnicu Vilcea.

Wypada tu podkreślić, iż sztuka i folklor w Rumunii, budzące duże zainteresowanie i szeroko popierane przez państwo, prezentowane są na licznych, trwających przez cały rok imprezach i obchodach ludowych. Dla przykładu można tu wymienić: „Kwiaty Oltu” (Florile Oltului) — pokaz w miesiącu kwietniu w Avrig (jud. Sibiu) dawnych zwyczajów i tańców ludowych; „Czereśniowy targ” (Tîrgul cîreșilor) w czerwcu w miejscowości Brincovenăști (jud. Mureș) — korowody i tańce zespołów folklorystycznych z okazji zbioru czereśni; „Dąb” (Stejarul) w pierwszą niedzielę lipca w Șomocuta Mare (jud. Maramureș) — obchód ludowy połączony z konkursem gry na liściu; „Targ dziewcząt” (Tîrgul de fete) pod koniec lipca w Muntele Găina (jud. Alba) — zjazd ludności wiejskiej z terenu Karpat Zachodnich dający sposobność do wymiany handlowej, zabawy i kojarzenia małżeństw; „Rapsodia piszczków” (Rapsodia trișcașilor) w pierwszą niedzielę września w Leșu (jud. Bistrița—Năsăud) — koncert najsłynniejszych zespołów fujarkowych z okręgu Maramureș i Vilcea oraz wiele podobnych⁶.

Okazję do poznania współczesnej twórczości artystycznej regionu Vilcea dał wspomniany wyżej wyjazd do kilku wsi, położonych koło Rimnicu Vilcea. Jedną z nich była wieś Bărbătești, gdzie mieszkają wytwórcy zdobionych kozuchów, tkanin artystycznych i strojów ludowych. Do nich należy między innymi Gh. Măleanu, będąca zarazem poetką ludową, która swe wysokie umiejętności artystyczne w za-

⁶ Zob. rozdział: *Mały kalendarz zwyczajów i obchodów ludowych*, [w:] S. Bonifaciu, N. Doșcănescu, I. Vasiliu-Ciotoiu, *Przewodnik po Rumunii*, Warszawa 1978, s. 41-42.

kresie tkactwa i haftu odziedziczone po matce przekazuje obecnie młodemu pokoleniu dziewcząt w prowadzonej przez siebie szkole. Horezu jest szeroko znanym, nawet poza granicami kraju, ośrodkiem garncarskim, w którym pracuje wielu wysoko cenionych twórców ludowych, jak np. S. OGREZEANU, zdobywca pierwszych nagród na licznych konkursach, autor prac wystawianych w muzeach i na ogólnopństwowych festiwalach oraz dekoracji w domach kultury, w tym plafonu sali widowiskowej domu Kultury w Horezu. Innym ze znanych garncarzy jest V. VICȘOREANU, pracujący wraz ze swą żoną, podobnie jak D. MISCHIU, wystawiający ceramikę m. in. na międzynarodowej wystawie sztuki ludowej w Düsseldorfie. W innej wsi regionu VILCEA, VLĂDEȘTI, będącej także ośrodkiem garncarskim i przykładem rozpowszechnionego w tej części kraju zwyczaju stawiania przy drodze, koło studni, krzyży nagrobnych w przekonaniu o oczyszczającej właściwości wody, godne uwagi są tkaniny artystyczne E. STĂNCIUCU. Na pionowym krośnię (*gherghef*) i osnowie bawełnianej wykonuje ona kilimy i narzuty z wełny koziej o bogatej ornamentyce w barwach naturalnej wełny, od białej przez beżową, popielatą i brązową do czarnej.

Zdając sobie sprawę z dużej wartości artystycznej prac miejscowych twórców ludowych lokalne instytucje kulturalne przy współpracy Instytutu Etnograficznego w Bukareszcie oraz Muzeum Wsi w stolicy i Brukenthal w Sibiu zorganizowały muzeum na wolnym powietrzu w Bujoreni, niedaleko Rîmnicu Vîlcea⁷, udostępniając niektóre ze zgromadzonych tam domów poszczególnym artystom. W ten sposób stworzono możliwości prezentowania ich bogatej i różnorodnej twórczości szerszemu gronu zwiedzających. W 1978 r. posiadali tam swe ekspozycje m. in. wspomniana Gh. MĂLEANU, kożusznik C. BĂNACU, garncarz S. OGREZEANU. Jeden z domów służy za magazyn części strojów ludowych regionu Vîlcea, stale skupowanych od mieszkańców wsi. W miejscowości Măldărești wykorzystano zachowane tam obronne budowle: Cula Greceanu i Cula Duca na muzeum ceramiki, sprzętów i strojów ludowych omawianego regionu.

Wszystkie wspomniane tu akcje, świadczące o docenianiu przez rząd rumuński współczesnego folkloru i twórczości ludowej, będących dobrem kultury narodowej, są widoczne nie tylko w etnograficznym regionie Vîlcea. Polityka państwa w tym zakresie przejawia się m. in. w powołaniu przy rządzie Rady do Spraw Kultury i Wychowania Socjalistycznego (Consiliul Culturii și Educației Socialiste), skupiającej wojewódzkie Komitety, Centra Twórczości Ludowej itp. Do Rady tej należy także resortowy Instytut Etnograficzny w Bukareszcie, noszący od 1975 r. nazwę Instytut do Badań Etnologicznych i Dialektologicznych (Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice). Do jego zadań, obok pracy naukowej obecnie koncentrującej się na opracowywaniu etnograficznego atlasu Rumunii⁸, należy również działalność praktyczna, polegająca m. in. na udzielaniu rad i pomocy w urządzaniu ekspozycji muzealnych, wystaw, festiwali. Dzięki tej współpracy możliwe jest organizowanie na wysokim poziomie interesujących imprez, jak też tworzenie naukowej dokumentacji tradycyjnej i współczesnej kultury ludowej Rumunii.

Zofia Szromba-Rysowa

⁷ Muzeul Județean Vîlcea. Etnografica și arta populară. Bujoreni (jud. Vîlcea).

⁸ Atlasul Etnografic al României, opracowywany zespołowo pod kierunkiem komitetu koordynacyjnego. Kolejno wydawane są zeszyty pt. *Atlasul Etnografic al României* (w 1978 r. ukazał się nr 3), prezentujące zagadnienia teoretyczne i metodyczne aktualnie podejmowanych na terenie Rumunii badań w 588 wytypowanych punktach.

SYMPOZJUM „ZABYTEKOWY ZESPÓŁ URBANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNY
I KULTURA ROBOTNICZA ŻYRARDOWA”

16 marca 1979 roku odbyło się w Żyrardowie — w ramach uroczystych obchodów 150-lecia tego miasta — sympozjum naukowe „Zabytkowy zespół urbanistyczno-architektoniczny i kultura robotnicza Żyrardowa”. Organizatorami sympozjum były Komitety PZPR — Wojewódzki w Skierniewicach i Miejski w Żyrardowie, Urząd Miejski w Żyrardowie, Muzeum Okręgowe, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Żyrardowie oraz Towarzystwo Przyjaciół Miasta Żyrardowa. Patronat naukowy objęły: Instytut Historii Kultury Materialnej w Warszawie, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

Celem sympozjum było zaprezentowanie wyników najnowszych badań nad kulturą Żyrardowa. Trzeba bowiem podkreślić, że dzieje miasta są znane tylko od strony gospodarczej (rozwój przemysłu lniarskiego) i społeczno-politycznej (ruch robotniczy).

Obradom sympozjum przewodniczył prof. dr hab. Tadeusz Walichnowski. Część plenarną rozpoczęła referatem wprowadzającym prof. dr Irena Pietrzak-Pawłowska. W swoim wystąpieniu nakreśliła ona główne etapy i cechy charakterystyczne rozwoju społeczno-gospodarczego Żyrardowa (XIX — początek XX wieku) na tle cywilizacyjnego rozwoju ziem polskich. W dalszej części obrad uczestnicy zapoznali się z referatem dr Józefa Kazimierskiego *Powstanie zakładów i osady fabrycznej w Żyrardowie (1829-1857)*. Omówiono w nim genezę fabryki wyrobów lnianych i osady fabrycznej w związku z ówczesną sytuacją polityczną i ekonomiczną Królestwa Polskiego. Główną część obrad plenarnych zakończył referat dr Aliny Gryciuk *Rozwój przestrzenny Żyrardowa w latach 1829-1945*. W wystąpieniu tym zostały bardzo interesująco ukazane zasadnicze cechy — unikalnego w skali naszego kraju — rozwoju urbanistyczno-architektonicznego (szczególnie w latach 1870-1914). Rzetelne wnioski zostały udokumentowane staranną analizą źródeł archiwalnych (akta gospodarcze, hipoteczne, kartografia, ikonografia).

W dalszej części obrady przebiegały w dwu sekcjach. Sekcja pierwsza, której przewodnictwem objęła doc. dr Anna Żarnowska, poświęcona była zagadnieniom kultury robotniczej. Pierwszy z referatów, *Kultura umysłowa Żyrardowa w końcu XIX i na początku XX wieku*, wygłosiła mgr Barbara Dzierżanowska. Tematem referatu był dotychczasowy stan badań nad kulturą umysłową środowisk robotniczych w Polsce z uwzględnieniem pierwszoplanowym Żyrardowa (przegląd publikacji oraz źródeł archiwalnych). Następnie mgr Elżbieta Potyńska w swoim komunikacie dała rys stanu zachowania kultury materialnej Żyrardowa opierając się na dokumentacji zbiorów miejscowego Muzeum Okręgowego. Pozostałe dwa wystąpienia były natomiast prezentacją wyników konkretnych badań. Najpierw dr Andrzej Woźniak przedstawił referat *Zwyczajne doroczne i rodzinne w środowisku robotniczym Żyrardowa w początkach XX wieku*. Opierając się na wynikach pracy terenowej autor ukazał przebieg procesu przenikania i selekcji treści kulturowych w środowisku robotniczym, przy czym egzemplifikacją były treści o charakterze wierzeniowo-magicznym związane z obrzędowością rodzinną i doroczną. Zupełnie odmienny charakter miał komunikat mgr Andrzeja Stawarza, *Powstanie i rozwój społeczności Żyrardowa w latach 1830-1865*. Na podstawie szczegółowej analizy akt stanu cywilnego autor nakreślił zasadnicze cechy rodzącej się wokół powstającego zakładu przemysłowego zbiorowości imigranckiej ciekawie zróżnicowanej pod względem pochodzenia terytorialnego, narodowościowo-etnicznego i społecznego.

Obrady pierwszej sekcji potwierdziły niewątpliwie szybki postęp w prowadzonych przez etnografów (od 1976 roku) badaniach nad kulturą robotniczą Żyrardowa. W ożywionej dyskusji, która odbyła się na zakończenie obrad tej sekcji, wskazano na walory dotychczas osiągniętych wyników, a także zaproponowano poszerzenie problematyki badawczej m. in. o dogłębną analizę wpływu fabryki na życie społeczne i kulturę miasta.

Równolegle do obrad sekcji pierwszej przebiegały obrady sekcji drugiej poświęcone zabytkowej architekturze miasta. Przygotowane wypowiedzi, bazujące na wytworzonej dokumentacji i badaniach naukowych oraz ekspertyzach specjalistycznych, miały dać podstawę do zaprogramowania praktycznych działań na rzecz zachowania i rewaloryzacji zabytkowego zespołu urbanistyczno-architektonicznego istniejącego w Żyrardowie, a będącego bardzo ciekawym przykładem budownictwa przemysłowego i mieszkalnego oraz socjalnego (w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku). Wśród czterech referatów i komunikatów uwagę zwróciły wypowiedzi: mgr. Mariana Rożeja nt. problemów konserwatorskich związanych się z zabytkową zabudową Żyrardowa oraz mgr. inż. J. Kubiaka, który przedstawił interesujące wytyczne do programu rewaloryzacji tegoż zabytkowego zespołu. Ponadto odnotować trzeba wystąpienie mgr. Bożenry Gałęckiej nt. wykorzystania źródeł archiwalnych dla potrzeb prac konserwatorsko-rewaloryzacyjnych, a także mgr. inż. A. Senko o pałacyku w Żyrardowie (letniej rezydencji właściciela zakładów żyrardowskich). Należy dodać, że obrady sekcji drugiej były w pewnym stopniu uzupełnieniem obrad sekcji pierwszej, szczególnie w zakresie wyników badań nad kulturą materialną.

Symposium zostało przez organizatorów przygotowane bardzo starannie (dobry poziom referatów i komunikatów, wystawa kultury materialnej oraz dawnych planów Żyrardowa prezentowana w Muzeum Okręgowym). Najnowszy dorobek etnografów, historyków-archiwistów oraz konserwatorów zabytków odnoszący się do ośrodka żyrardowskiego zaprezentowano licznym przedstawicielom nauki ze środowisk: warszawskiego i łódzkiego oraz regionalnych (głównie woj. skierniewickiego). Wyniki naukowe symposium będą szeroko popularyzowane wśród mieszkańców Żyrardowa (m. in. na łamach „Życia Żyrardowa”, w ramach Studium Wiedzy o Regionie prowadzonym przez Towarzystwo Przyjaciół Żyrardowa itp.). Przewidywana też jest publikacja (w roku 1980) wszystkich materiałów z symposium.

Andrzej Stawarz